

اولین همایش بین المللی میراث مشترک ایران و عراق

پیشینه
دو فصلی اولین همایش بین المللی میراث مشترک ایران و عراق
ایران قم

9 789649 887609 >

مجموعه مقالات

اولین همایش بین‌المللی میراث مشترک ایران و عراق

(دفتر هیجدهم)

سرشناسه همایش بین‌المللی میراث مشترک ایران و عراق نخستین ۱۳۹۳ تهران و غیره
عنوان و نام پدیدآور مجموعه مقالات اولین همایش بین‌المللی میراث مشترک ایران و عراق / تهیه و تنظیم
دبیرخانه اولین همایش بین‌المللی میراث مشترک ایران و عراق. به کوشش سیدصادق حسینی اشکوری.
مشخصات نشر قم مجمع ذخائر اسلامی مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام لاحیاء التراث، ۱۵، ۲۰، م. ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری ج. مصور.

دوره ۹-۷۶۰-۹۸۸-۹۶۴-۹۷۸ ISBN

وضعیت فهرست نویسی فیبا

یادداشت بخشی از کتاب عربی است.

یادداشت کتابخانه.

موضوع ایران -- روابط فرهنگی -- عراق -- کنگره‌ها

موضوع عراق -- روابط فرهنگی -- ایران -- کنگره‌ها

موضوع شهر مذهبی

شناسه افزوده حسینی اشکوری، سیدصادق، ۱۳۵۱ -.

شناسه افزوده همایش بین‌المللی میراث مشترک ایران و عراق نخستین ۱۳۹۳ تهران، قم و غیره. دبیرخانه

شناسه افزوده مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام لاحیاء التراث قم

رده بندی کنگره ۱۲۹DSR / ۸۵۲ع/ ۱۳۹۳ ج

رده بندی دیویی ۳۲۷/۵۵۰۵۶۷

شماره کتابشناسی ملی ۳۷۴۷۵۵۰

مجموعه مقالات

اولین همایش بین‌المللی

میراث مشترک ایران و عراق

(دفتر هیجدهم: شعر مذهبی)

تهیه و تنظیم

دبیرخانه اولین همایش بین‌المللی میراث مشترک ایران و عراق

به کوشش

سیدصادق حسینی اشکوری

نشر مجمع ذخائر اسلامی

با همکاری مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث

۱۳۹۴ ش / ۱۴۳۶ ق / ۲۰۱۵ م

نشر مجمع ذخائر اسلامی
با همکاری مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث

۱۳۹۴ ش / ۱۴۳۶ ق / ۲۰۱۵ م

کلیه حقوق این اثر تحت قانون کپی رایت بوده و ترجمه یا چاپ تمام یا بخشی از مطالب آن و نیز درج تمام یا بخشی از آنها در ضمن بانکهای اطلاعاتی و تهیه برنامه‌های رایانه‌ای یا استفاده مطالب و تصاویر در اینترنت و دیگر ابزار و ادوات، به هر نحوی، بدون اجازه قبلی ناشر بصورت کتبی، ممنوع می‌باشد.

©MAJMA AL-DAKAAIR AL-ISLAMYYAH 2015

All rights reserved No part of this book may be reproduced or translated in any form by print internet photo print microfilm CDs or any other means without written permission from the publisher

مجموعه مقالات

اولین همایش بین المللی میراث مشترک ایران و عراق
تهیه و تنظیم: دبیرخانه اولین همایش بین المللی میراث مشترک ایران و عراق
به کوشش: سیدصادق حسینی اشکوری

طرح جلد: هادی معزی / صفحه آرا: محمد صادقی
ناظر چاپ: محمد صادق زارع / چاپ: ظهور / صحافی: نفیس

نشر: مجمع ذخائر اسلامی
با همکاری مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۴ ش / ۱۴۳۶ ق / ۲۰۱۵ م

شابک دوره: ۹-۷۶۰-۹۸۸-۹۶۴-۹۷۸

ارتباط با ناشر

قم: خیابان طالقانی (آذر)، کوی ۲۳، پلاک ۱، مجمع ذخائر اسلامی
تلفن: ۰۹۱۲ ۲۵۲ ۴۳۳۵ همراه: ۰۹۸ ۲۵۳ ۷۷۰ ۱۱۱۹ دورنگار: ۰۹۸ ۲۵۳ ۷۷۱۳ ۷۴۰

نشانی پایگاه‌های اینترنتی:

www.zakhair.net

www.mzi.ir

info@zakhair.net

info@mzi.ir

فهرست مطالب..... صفحه

دفتر هیجدهم شعر مذهبی

پیشگامان نوآوری در ادبیات حسینی ایران و عراق	۱۳
چکیده	۱۳
۱. مقدمه	۱۵
۱-۱. پیشینه تحقیق	۱۷
۲. حسن حسینی و حسن السنید پیشگامان شعر حسینی	۱۷
۲-۱. سید حسن حسینی	۱۷
۲-۲. حسن السنید جواد جمیل	۲۰
۳. نوآوری در آثار عاشورایی حسینی و السنید	۲۳
۳-۱. گنجشک و جبرئیل از منظر منتقدان	۲۳
۳-۲. جایگاه کتاب الحسین لغة ثانية	۲۶
نتیجه گیری	۲۸
منابع و مأخذ	۳۰

سیمای امام زمان عج در سروده های عربی و فارسی محمد حسین اصفهانی	۳۳
چکیده	۳۳

۳۵	۱. مقدمه.....
۳۶	۲. پیشینه پژوهش.....
۳۶	۳. زندگی نامه محمد حسین اصفهانی.....
۳۸	۴. سیمای امام زمان عج در سروده‌های عربی و فارسی محمد حسین اصفهانی.....
۳۹	۴-۱. ولادت امام زمان عج و وصف ماه شعبان.....
۴۰	۴-۲. غیبت.....
۴۲	۴-۳. مدح.....
۴۴	۴-۴. انتظار و اشتیاق دیدار.....
۴۶	۴-۵. ظهور.....
۴۷	۵. نتیجه گیری.....
۴۹	کتابنامه.....
۵۱	بررسی شعر عاشورائی معاصر در دو ادب ایرانی و عراقی.....
۵۱	چکیده.....
۵۳	مقدمه.....
۵۴	بیان مساله.....
۵۵	هدف پژوهش.....
۵۵	سوالات پژوهش.....
۵۵	پیشینه پژوهش.....
۵۶	بازتاب عاشورا در ادبیات.....
۵۸	شعر عاشورائی در ایران و عراق.....
۶۰	اغراض شعر عاشورائی در دو ادب ایرانی و عراقی.....
۶۰	مطلع شعر عاشورایی.....

۶۲	مدح حسب و نسب امام حسین علیه السلام
۶۴	هدایت گری
۶۶	شجاعت و پایداری
۶۸	ظلم ناپذیری و حق طلبی
۶۹	جاودانگی در تاریخ
۷۱	بی ارزش بودن مرگ و شهادت طلبی
۷۳	یاد یاران امام حسین علیه السلام
۷۴	حضرت زینب علیه السلام
۷۵	حضرت ابوالفضل علیه السلام
۷۵	علی اکبر علیه السلام
۷۶	علی اصغر علیه السلام
۷۶	نتیجه گیری
۷۸	کتابنامه

۸۱	واکاوی تفکر شیعه و تجلی آن در اغراض شعر عربی و عراقی
۸۱	چکیده
۸۳	مقدمه
۸۵	عوامل سیاسی و اجتماعی شکل گیری جریان فکری شیعه
۸۷	پدیده شیعه در ادبیات
۸۹	ادبیات متعهد و شاعران ملتزم
۹۰	تأثیر جریان شیعه بر اغراض شعر عربی و ادب عراقی
۹۲	تأثیر شیعه در شعر عراق
۹۴	جلوه های شعر شیعه در ادب عراقی
۹۴	غذیریات

۹۶.....	علویات
۹۷.....	شیعیات
۹۷.....	هاشمیات
۹۸.....	قصاید السبع العلویات
۹۹.....	ادبیات مآتمی سوگواری
۱۰۰.....	نتیجه گیری
۱۰۱.....	کتابنامه

سبک شناسی شعر آیت الله غروی اصفهانی کمپانی در مدح امام رضا ع

۱۰۳.....	
۱۰۳.....	چکیده
۱۰۵.....	مقدمه
۱۰۸.....	سبک و سبک شناسی
۱۱۰.....	پیدایش سبک شناسی
۱۱۳.....	سطح آوایی
۱۱۳.....	عناصر آوایی و ایقاع در شعر علامه غروی
۱۱۴.....	حرکت هجایی
۱۱۷.....	قافیه
۱۱۹.....	ردیف
۱۱۹.....	واج آرایی
۱۲۱.....	جناس
۱۲۲.....	تکرار
۱۲۴.....	تکرار استهلالی
۱۲۶.....	تکرار ضمائر

تکرار مد	۱۲۶.....
تضاد	۱۲۷.....
سطح ترکیبی	۱۲۷.....
جمله اسمیه و فعلیه	۱۲۸.....
جمله اسمیه	۱۲۸.....
جمله فعلیه	۱۲۸.....
سطح معنایی دلالی	۱۳۱.....
جمع	۱۳۲.....
دعا	۱۳۳.....
منادا	۱۳۳.....
تقدیم و تأخیر اجزای جمله	۱۳۴.....
اقتباس و تضمین	۱۳۵.....
تصویرپردازی	۱۳۷.....
تشبیه	۱۳۸.....
نتایج	۱۳۸.....
کتابنامه	۱۴۰.....

تصویرپردازی در شعر شیعی سید حیدر حلی و شهریار	۱۴۳.....
چکیده	۱۴۳.....
۱. مقدمه	۱۴۵.....
۲. پیشینه پژوهش	۱۴۶.....
۳. تصویر	۱۴۶.....
۴. انواع تصویرپردازی در شعر سید حیدر و شهریار	۱۴۸.....
۴-۱. تصویر استعاری	۱۴۸.....

۱۵۳.....	۲-۴. تشبیه.....
۱۵۶.....	نتیجه.....
۱۵۷.....	پی نوشت ها.....
۱۵۸.....	کتابنامه.....

۱۵۹.....	نعت و ستایش حضرت محمد ﷺ در شعر کلاسیک کردی.....
۱۵۹.....	چکیده.....
۱۶۰.....	مقدمه.....
۱۶۲.....	محمد ﷺ در شعر شعرای کلاسیک کرد.....
۱۶۳.....	دسته ی اول.....
۱۶۹.....	دسته ی دوم.....
۱۷۰.....	دسته ی سوم.....
۱۷۱.....	دسته ی چهارم.....
۱۷۶.....	نتیجه گیری.....
۱۷۷.....	کتابنامه.....

پیشگامان نوآوری در ادبیات حسینی ایران و عراق

حسن حسینی و حسن السنید

نرگس انصاری

کد شماره ۱۹۲

چکیده

دو ملت ایران و عراق به واسطه اشتراکات دینی و فرهنگی شاهد تشابه ادبی در حوزه‌های مشترک بوده‌اند. یکی از این اشتراکات پرداختن به موضوع عاشورا و نهضت امام حسین است که شاعران و نویسندگان عراق به واسطه نزدیکی زمانی و مکانی پیش از دیگران به موضوع پرداخته‌اند. اما گرایش‌های شیعی و انقلابی بخصوص پس از پیروزی انقلاب زمینه‌های جدیدی را برای هنرآفرینی شاعران ایرانی در این مجال فراهم کرد. شعر عربی و فارسی روند متفاوتی را از آغاز شکل‌گیری شعر حسینی تا کنون طی کرده‌اند. این نوع ادبی در دوره‌های مختلف گاه جنبه نوآوری و ابداع به خود دیده و گاه به تقلید از شاهکارهای ادبی مدتی را به تکرار سپری کرده است. اما به حق می‌توان گفت در دوره معاصر حسن حسینی با مجموعه گنجشک و جبرئیل و حسن السنید با مجموعه الحسین لغة ثانية زمینه جدید و بدیعی را در شعر عاشورایی معاصر ایجاد کرده‌اند که شباهتهایی نیز به یکدیگر دارد. سرودن یک مجموعه و دفتر شعری با موضوعات عاشورایی اولین و بارزترین ابداع دو شاعر به شمار می‌آید. افزون بر نمود بارز جنبه تصویری و نمادین اشعار دو شاعر که آنها را از حیث زبان به یکدیگر نزدیک

ساخته است. در مقاله حاضر تنها به معرفی دو شاعر و مجموعه‌های ارزشمند آنها و جنبه‌های نوآوری دو اثر می‌پردازیم.

کلیدواژگان شعر عاشورایی، حسن حسینی، حسن السنید، گنجشک و جبرئیل،
الحسین لغة ثانية

۱. مقدمه

شعر عاشورا با تعهد به ارزش‌های والای امام حسین ع در قیام و اصلاح امت، برقراری عدالت و مبارزه با ظالم، همواره شعری هدفمند است که آشکار و پنهان به دنبال تحقق اهداف نهضت ایشان بوده و گاه با به چالش کشیدن حکومت ظالمان، پایه‌های ظلم را با تهدید روبر و ساخته است. این ادبیات را می‌توان شعری مفهوم‌گرا و اندیشه‌مدار دانست که تاکید خود را بر محتوا و معنای شعر نهاده است و زبان را وسیله‌ای برای انتقال پیام می‌داند. حسن‌لی، ۱۳۸۶: ۱۰۳ ادبیات مقاومت و پایداری نیز، از جمله شاخه‌هایی است که ادبیات عاشورایی در دوره معاصر، در چارچوب آن مطرح می‌شود. این نوع ادبی به عنوان زیرشاخه ادبیات متعهد، از روند کلی ادبیات عربی عقب نمانده و همپای آن مراحل مختلف تحول مضمونی و ساختاری ادبیات را طی کرده است. از طرفی شعر عاشورایی امروز غالباً آمیخته با شعر مقاومت است و شعر مقاومت نیز در تبیین مقوله‌های کلیدی استقامت، فداکاری، و شهادت از فرهنگ عاشورا سود می‌جوید. مجامدی، ۱۳۷۹: ۲۲۳

فضای شعر عراق با توجه به شرایط سیاسی و اجتماعی، فضایی خاص بوده که در نتیجه آن رویکرد شاعران عراقی - از جمله شاعر مورد بحث - با توجه به آن جهت‌گیری می‌شود. فلسفه مقاومت در عراق، همان فلسفه ایمانی، انقلابی، و آزاد سازی است که برپایه جهاد و اندیشه آزادی کشور از اشغال شکل گرفته است. این فلسفه نظریه‌ای نیست که فردی یا مجموعه‌ای، طبق قالبی فکری که معیار آن عقل یا حس باشد، آن را

پایه گذاری کرده باشد؛ بلکه عقیده‌ای برای دفاع در مقابل مهاجم، از یک سو و رفتاری عملی، از سوی دیگر است که دلاوران ضد اشغالگران آن را پایه ریزی کرده‌اند. مجیدی، ۱۳۹۱: ۲۳ البته اگرچه این وضعیت سیاسی عراق را در دوره معاصر ترسیم می‌کند، اما با توجه به فضای شعری جواد جمیل که آن را در حوزه شعر عاشورایی سروده است، نوع مقاومت نیز متفاوت شده و مفهومی ارزشی و دینی به خود می‌گیرد. ادبیات عراق، ادبیاتی زنده و پویاست که آرزوهای ملت انقلابی خود را در دل دارد؛ ملتی که چشم به آزادی و استقلال دارد و بعد از سالها جهالت و فقر و عقب ماندگی امید دستیابی به علم و آسایش و پیشرفت دارد و در عین حال از گذشته درخشان خود نیز غافل نبوده است. بصری، ۱۹۹۹: ۲۵ عراق به عنوان موطن اصلی حماسه کربلا، از آغاز شکل گیری این نهضت و در طول تاریخ، شاهد درخشش شاهکارهای شعری بسیاری بوده است. تا آن جا که می‌توان ادعا کرد شعر مقاومت عراق در میان کشورهای عربی، گوی سبقت را در زمینه خلق این گونه آثار از دیگران ربوده است. مجموعه چندجلدی شعراء الغری که تنها به گردآوری آثار برجستگان شعر و ادب شهر نجف پرداخته، تنها نمونه‌ای از این دریای گسترده ادب است. و در این میان پرداختن به حماسه عاشورا، برترین مضمون مقاومت و پایداری در شعر عراق به شمار می‌آید.

در ایران نیز تأثیر عاشورا در شعر دوره‌های مختلف به خصوص دوره انقلاب تا به آنجاست که عاشورا و ارزشهای عاشورایی، از شاکله‌های محوری شعر انقلاب محسوب می‌شود. رحمدل، ۱۳۷۱ مجموعه مقاله‌ها ۲۰۵ شعر عاشورایی در دوره معاصر بیش از دیگر موضوعات آیینی در قالب شعر، سیری بالنده و پویا را دنبال کرده است. در یک مقایسه اجمالی بین سروده‌های عاشورایی معاصر و دوره‌های پیشین آن چه نمود بیشتری دارد، علاوه بر تحولات زبانی که عامل زمان در ایجاد و ضرورت این تحول نقش دارد؛ تحولات محتوایی و نگرش شاعران به این قیام است؛ از جمله این تحولات پیوند موضوعات حماسی و مسائل دینی با رویکرد حماسی - عرفانی است که در دوره انقلاب اسلامی رخ داد محدثی خراسانی، ۱۳۸۸: ۱۶۲ و ۱۲۲ شعر عاشورایی امروز

به خاطر تأثیرپذیری از انقلاب اسلامی و حضور در صحنه‌های شگفتی آفرین هشت سال دفاع مقدس از غنای محتوایی چشمگیری برخوردار است. گذشته از تحولات محتوایی شعر عاشورایی معاصر از نظر زبان و ساختار نیز در دوره انقلاب دچار تغییر و تحول گردید. قرائت سیاسی عاشورا و تفکر حکومت براندازانه، زبان شعر عاشورایی عصر انقلاب را فخیم، محکم و گهگاه ارکاییک و باستان‌گرا می‌کند. لحن آن تپنده و حماسی می‌گردد و رجحان جایگزین نوحه می‌شود. کافی، ۱۳۸۶: ۵۱۴

۱-۱. پیشینه تحقیق

اگرچه در خصوص شعر حسینی و عاشورایی آثار متعددی در زبان فارسی انجام شده و پژوهشگران ایرانی در خصوص شعر عربی نیز دست به تالیف زده‌اند و یا در میان نویسندگان عرب برخی آثار مستقل در حوزه ادبیات عاشورا دیده می‌شود اما در این آثار نقش نقد و تحلیل کمرنگ بوده و از طرفی آثار تطبیقی نیز بسیار اندک است تنها اثر گسترده تطبیقی میان اشعار عاشورایی عربی و فارسی اثر پژوهشی نویسنده است که با عنوان عاشورا در آینه شعر معاصر به چاپ رسیده و مقالات متعددی از آن در نشریات مختلف داخلی چاپ شده است اما از آن رو که این اثر نیز به اشعار بیش از ۴۰ شاعر در دوزبان پرداخته مجال برای بررسی دقیق آثار مستقل و برجسته بصورت جزئی وجود نداشت لذا در این پژوهش و با درک اهمیت جایگاه دو شاعر معاصر حسینی در ایران و عراق و آثار شاخص هر دو زمینه برای بحثی گسترده در مورد آنها فراهم شد که بخشی از آن در این پژوهش مطرح می‌شود.

۲. حسن حسینی و حسن السنید پیشگامان شعر حسینی

۲-۱. سید حسن حسینی

درباره حسینی همگان اتفاق نظر دارند که وی شاعری است آگاه، متعهد و شعرهایش یکی از بهترین و دلنشین‌ترین شعرهای دفاع مقدس و یکی از زیباترین

نمونه‌های تلاش شاعران انقلاب در به تصویر کشیدن خون و شرف، عشق و حماسه و ایمان و اعتقاد رزمندگان جبهه‌های حق و عدالت است. ترابی ۱۳۸۴، ۶۳

یدالله گودرزی درباره سید و آثار وی می‌گوید حسن حسینی همیشه در نظر این کمترین، شاعری پویا، مبدع و نوآور بوده است. شاعر و محقق و مترجمی که هر کدام از آثارش، آغاز يك راه تازه است. تأثیرگذاری یکی از مهمترین ویژگی‌های آثار حسینی است. بیدل، سپهری و سبک هندی یکی از آثار تأثیرگذار حسینی است که از زاویه‌ای تازه به سبک موضوع نگریسته و در بازشناسی سبک مغفول مانده شعر پارسی موثر بود. روح محققانه و تتبع نوآورانه حسینی در این کتاب مشهود است و این موضوع، به او خصوصیتی ممتاز می‌بخشد. معمار فریادهای شرقی یکی از برجسته‌ترین کارهای اوست که علاوه بر ارزشهای ادبی، نشان از پویایی، آگاهی و نوآوری حسن حسینی دارد، که سالها پیش در مطبوعات با عنوان گنجشک و جبرئیل بود. گودرزی، معمار فریادهای شرقی Soreie Mehr

او از جمله شاعرانی است که در جلسات شعرخوانی حوزه هنری حضور مؤثری داشت و در شکل‌گیری تجمع شاعران انقلاب و دفاع مقدس و تداوم جلسات در آنجا کوشش فراوانی کرد و در ارتقای سطح کیفی آثار شاعران جوان دهه ۶۰ نیز نقش انکارناپذیری ایفا کرد. دکتر حسینی از آغاز دفاع مقدس، در بسیاری از جبهه‌ها حضور یافت و همراه با کاروان شاعران متعهد، به شعرخوانی برای رزمندگان پرداخت. بیگی حبیب‌آبادی، ۱۳۸۲، ص ۳۷۸ به نقل از فرجی ۱۶

حسینی شاعری است که بر مبنای تعهد دینی و مذهبی خود شعر می‌گوید برای چنین کسی بیان رسالت خویش، بر ساختار و فرم سخن ارجحیت دارد. همان ۲۲ اما از جهت مکتب ادبی، سید در زمره شاعران رمانتیک به شمار می‌آید، با این تمایز که رمانتیسم او، رمانتیسم انقلابی است که هم روح حماسی در آن جریان دارد و هم عرفان و عشق‌رندانه در آن دیده می‌شود. معین‌الدینی، ۱۳۹۱، ص ۱۷۱ نمونه آن را در مجموعه گنجشک و جبرئیل می‌توان دید که بیشتر شعرهای این دفتر از ساختار

روایت برخوردارند و رمانتیسم آن تلفیقی از حماسه و عشق و عرفان است. این شعرها نمادها، اسطوره‌ها و طبیعت خاص خود را دارند و همه از صبر، پایداری و عشق و جاودانگی حکایت می‌کنند. همان ۱۷۲

همچنین طبیعت‌گرایی یکی دیگر از عواملی است که مکتب ادبی او را به رمانتیسم نزدیک می‌سازد. در شعر حسینی میل به طبیعت از دو چشم‌انداز قابل بررسی است از یک سو اجزا و عناصر طبیعت از کوه و رود و دریا تا ابر و باران و درخت و جنگل در آن به وفور دیده می‌شود و از سوی دیگر طبیعت با درون وی پیوند می‌خورد و شاعر دردهای روحی و ذهنیت خود را با بهره‌گیری از طبیعت به تصویر می‌کشد. نگاه حسینی به طبیعت، نگاهی درون‌گرایانه است و او طبیعت را نه آنگونه که هست؛ بلکه آنگونه که می‌خواهد می‌بیند و مجسم می‌کند. همان ۱۷۴ این امر چنانکه بعدها خواهیم دید در اشعار عاشورایی شاعر نیز به وضوح مشهود است.

سید افزون بر شعر عاشورا در حوزه ادبیات جنگ و دفاع مقدس و توصیف دلاوریها و حماسه آفرینی‌های رزمندگان، و ترویج فرهنگ شهادت و شهادت‌طلبی، نیز آثاری ارزشمند دارد که بارها توسط محققان مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. اما در این عرصه نیز او انقلاب و جنگ را نهضتی می‌داند که ادامه دهنده راه امام حسین ع است و نگاه وی به وقایع انقلاب برگرفته از فرهنگ غنی عاشورا است. فرجی، ۱۳۹۱ صص ۱۳-

۴۸

از طرفی بررسی اشعار عاشورایی و دفاع مقدس وی بیانگر نگاه حماسی و متفاوت او به مضامینی همچون مرگ است. در نگاه حسینی به شهید و شهادت کمتر موضوع سوگ مطرح می‌شود و عموماً شهادت در کلام وی رنگ حماسه به خود می‌گیرد. اصولاً حسینی شاعری حماسه سراسر است و در اشعار وی اثری از غمنامه و سوگ سرود - به مفهوم واقعی - به چشم نمی‌خورد. همان ۱۹

۲-۲. حسن السنید جواد جمیل

شاعر مقاومت عراقی حسن عبدالحمید السنید که در عرصه ادبیات با نام مستعار جواد جمیل شهره گردید، به سال ۱۹۵۴م - ۱۳۷۳ هـ در سوق الشیوخ یکی از شهرهای جنوب عراق و در خانواده‌ای فقیر به دنیا آمد. فرزند ارشد خانواده خود محسوب می‌شد. در محضر پدر ادیب و سخنور و برخی از اساتید شهر خود تربیت شد. تحصیل خود را در رشته مهندسی عمران ادامه داد و سال ۱۳۹۵ - ۱۹۷۶ هـ با گرفتن مدرک لیسانس از دانشکده مهندسی فارغ التحصیل گردید. اولین اشعار خود را در آغاز دهه هفتاد در روزنامه‌ها و مجلات عراقی به چاپ رساند. از جمله شاعران پیشگام معاصر و نوآورانی به شمار می‌رود که برخی او را یادآور جواهری قلمداد می‌کنند. وی در انجمن‌های ادبی و فرهنگی نیز فردی فعال به شمار می‌آید. بارها به واسطه محتوای انقلابی اشعارش به زندان افتاد. و پس از آن از انتشار شعرهایش در جراید و مطبوعات عراق، جلوگیری به عمل آمد. وی تا سال ۱۹۸۰ در زندان رژیم بعث به سر برد و حتی محکوم به اعدام نیز گردید، اما به واسطه تلاش برخی از افراد نجات و به خارج از عراق رفت تا سال ۲۰۰۳ که به موطن خود بازگشت.

وی اولین شعر خود را در سیزده سالگی سروده است. ادبیات معاصر و کلاسیک عرب را خوب می‌داند، اشعاری را در مجله‌های علمی المرفاء و الرابطة که از بهترین مجلات ادبی عراق هستند، به چاپ رسانده است.

وی از اعضای انجمن ادبی عراق، اتحادیه ادبای عرب، و انجمن ادبیات اسلامی و مشاور مجله الفکر الجدید در لندن است. از سال ۱۹۸۱ در خارج از عراق در کشورهای سوریه، عربستان، ایران و لبنان به سر می‌برد. هم اکنون به عنوان رئیس کمیته دفاع و امنیت پارلمان عراق یک چهره سیاسی به شمار می‌رود.

دارای مجموعه‌های شعری متعددی است؛ هم چون *صدی الرفض و المشنقة* ۱۹۸۰ که اولین دیوان شعری وی محسوب می‌شود؛ *أشیاء حذفتها الرقابة* ۱۹۸۸؛ *نشید الثورة* شعر کودک ۱۹۸۸؛ *یسألونک عن الحجارة* ۱۹۸۷؛ *شظایا البحر* ۱۹۸۷؛ *للشوار فقط* ۱۹۸۴

وحکایا المنفی ۱۹۹۲.... . دودیوان شطایا البحر، حکایا المنفی وی به زبان اسپانیایی ترجمه شده است. برخی دیگر از اشعارش نیز به زبان‌های فارسی و انگلیسی ترجمه شده است. پژوهشهای چندی درباره اشعار وی تدوین و تالیف شده است که از جمله آنهاست آثار سلیم الحسینی، وعبد الرحمن حسن، وطه الطحان، وعبد الرحمن الوائلی، وعمار البغدادی، ویاسر القاضی، وزهیر شلیبه، وجمال الساعاتی، ومحمود العلی. الحسن، ۱۴۱۸

www.albahrainprize.org/Encyclopedia/poe؛ www.albahrainprize.org؛ www.tebyan.net؛ ۲۱۴؛ صحيفة العدالة

العراقية www.aladalanews.net

بررسی عناوین دفاتر شعری وی، حاکی از روح مقاومت و پایداری است که در آن موج می‌زند که برخاسته از زندگی شاعر و افکار و اندیشه‌های اوست. در میان آثار وی در ایران، تنها یک مقاله به بررسی درونمایه‌های مقاومت در دفتر شعری اشیاء حذفها الرقابه این شاعر پرداخته است.

شعر مقاومت جواد جمیل، زبان دردها و مظلومیت‌های مردمی است که قربانی بیداد و استبداد حاکم بر عراق شده‌اند. محتوا و هدف شعر وی، در معنای عام آن، سرودن برای آینده‌ای آرمانی و نوید دادن پیروزی، دعوت به مبارزه و ایستادگی در برابر زشتی‌ها و پلیدی‌ها، اعتراض به سانسور حقایق، جان فشانی در راه سرزمین و احترام به شهیدان و جان باختگان راه آزادی است.

شاعر عراقی در شعر مقاومت، به دنبال زبانی برای گفت و گو با همه مردم جهان است. مردمی که طعم تلخ استبداد و خفقان را چشیده‌اند؛ به بیان دیگر، ادبیات مقاومت، فرازمانی و فرامکانی است و هر انسانی در هر مکانی که باشد، می‌تواند در آینه آن آثار، خود را بیابد یا چهره سیاه زشت کاران و اندوه نشسته بر چهره دردمندان و شکوه ایستادن و ستیز با بیدادگری‌ها را در آن‌ها تماشا کند. جمیل با توجه به حاکمیت فضای اختناق، تهدید و ارباب در عراق، از نمادها برای بیان افکارش استفاده می‌کند. از سوی دیگر، شاعر با نمادینه کردن درونمایه‌های مقاومت، آنها را از خطر روزمرگی و ابتذال نجات داده و به این مفاهیم، خصلت فرازمانی و فرامکانی بخشیده است

روشنفکر، ۱۳۹۰ ص ۲۷۴

جمیل درباره موضوعات شعری خود چنین می گوید در اعتقاد من، شعر باید قوی، محکم و زنده باشد، حال در هر شکلی که می خواهد باشد؛ چراکه برای شاعر، شکل و بنای آن مهم نیست و من در شعرم به مسائل انسان ستمدیده و مستضعف می پردازم و توجهی ندارم که این انسان کیست و از کجاست؟ امامی، ۱۳۷۰، ۱۱

جواد جمیل شاعری است حساس که اندوه مردم و ستمدیدگان را در دل داشته و در دوران حکومت بعثی عراق در هر محفل و روزنامه ای شمشیر خود را برضد نظام صدام کشید. بیش از ۲۰ سال طول کشید تا جواد جمیل خود را در برابر سرنوشتی یافت که هرگز تصور نمی کرد. با سقوط نظام صدام و کنار نهادن شعر و ادب وارد حوزه سیاست شد. البته وی سیاستمداری برجسته نبود. اما با سقوط نظام هرگز به عنوان شعر و ادب بازنگشت. التیمی، ۲۰۰۹ / www.sotaliraq.com/

وی به همراه برخی دیگر از شاعران، از پیشگامان جریان ادبیات اسلامی محسوب می شود. اسلوب ادبی وی آمیخته از میراث قدیم و نوآوری است که از موهبت و استعداد وی و مهارتش در سرودن شعر و آگاهی از ابزارهای بیان نشأت می گیرد. وی همچنین متمایل به ابهام و سورنالیسم نیز می باشد. جمیل <http://dorenajaf.valiasr-aj.com/>
صحيفة العدالة العراقية www.aladalanews.net

اما برجسته ترین حوزه ادبیات پایداری، ادبیات عاشورایی است که این شاعر مبارز نیز در آثار خود از این عرصه وسیع غافل نمانده است. روحیه مقاومت و ظلم ستیزی شاعر با اعتقادات وی عجین شده و در کلام نافذ او نمود یافته است. این اعتقادات در دفتر شعری اشیاء حذفها الرقابه در خدمت اهداف مبارزه قرار گرفته است. وی در شعر اشیاء مثل الدّم، پیوندی عمیق بین واقعه عاشورا و فضای استبدادی عراق در دوران حکومت بعثی ها برقرار می کند. فضای شعر به گونه ای است که گویی حوادث کربلا، امروزه در عراق قابل لمس است. وجه تفاهم بین شرایط کربلای دیروز و عراق امروز، همانا جاودانگی مبارزان آزادی خواه در ذهن تاریخ است

سَأَلْتُ الْقَلْبَ أَنْ يَبْدِيَ الْأَسَى فِي لَحْظَةِ الذِّكْرِ / أَخْبَرَنِي بِأَنَّ الطُّفَّ، مَا زَالَتْ
تَرِضُ / أَعْلَى ثَرَاهِ الْأَضْلَعُ الْحَمْرَاءُ / مَا زَالَتْ مَلْطَخَةً هُنَاكَ الْأَذْرُعُ الْبَتْرَاءُ / مَا زَالَ
الرَّضِيعُ، / يَذُوبُ مِنْ عَطَشٍ / مَا زَالَ الْحَدِيدُ يَنْثُنُّ، / يَثْقُلُ مَشْيَةَ الْأَسْرَى / سَمِعْتُكَ حِينَ
عَاشُورَاءَ عَادَ / كُنْتُ تَعَذُّبُ الْجِلَادَ / فَلَا تَغْضِبُ / إِذَا مَا جَالَ فِي شَرِيَانِكَ الْعَقْرَبُ / وَلَا
تَغْضِبُ / إِذَا مَا صَبَّ فَوْقَ جَرَاحِكَ الْأَحْقَادُ / وَلَا تَغْضِبُ / إِذَا مَا زَيْفُوا بِغَدَادَ / وَصَارَتْ
كَالسِّيَةِ / وَلَا تَعْجَبْ إِذَا حَقَرُوا الْمُقَابِرَ / أَوْ أَنْ حُرُوفَنَا الْحَمْرَاءُ / تَبْقَى حِينَ يَمْحَى كُلُّ مَا
يُكْتُبُ / أَوْ يَبْقَى النُّخْلُ، يَنْتَظِرُ السَّمَاءَ. جمیل، ۱۹۸۸، ۹۷

و در شعر اشياء عن الإنسان، صراحتاً اعلام می‌کند که در قاموس پیروزی راه
سومی نیست یا باید گلوی حسین ع بود یا شمشیر شمر روشنفر، ۱۳۹۰، ۲۷۰ لا
ثالث في لغة النصر / إِمَّا أَنْ نَصْبَحَ نَحْرَ حُسَيْنٍ، / أَوْ نَعْدُوا سَيْفَ الشُّمْرِ جمیل، ۱۹۸۸،
۱۳۳.

۳. نوآوری در آثار عاشورایی حسینی و السنید

دو دفتر شعری گنجشک و جبرئیل و الحسین لغة ثانية از بی نظیرترین آثار
عاشورایی معاصر در عربی و فارسی به شمار می‌آیند. زبان متمایز، انحصار محتوایی و
ارتباط ساختاری قطعات شعری، این دو مجموعه را به یکدیگر نزدیک ساخته و آنها را
در عرصه ادبیات آیینی مطرح و برجسته ساخته است.

۳-۱. گنجشک و جبرئیل از منظر منتقدان

مجموعه شعری گنجشک و جبرئیل، شامل ۳۰ عنوان قطعه شعری در قالب نو و
سپید است که شاعر آن را در سال‌های ۶۳ و ۶۴ سروده و هفت سال بعد آن را منتشر
کرد. نگاه کلی این مجموعه پرداختن به حوادث عاشورا و تصویر شخصیت‌های
عاشورایی است و گاهی نیز گریزی به تاریخ زده و با اشاره به حوادث تاریخی، عمق
نگاه خود را ترسیم کرده و ریشه‌های وقوع عاشورا را در دل تاریخ جستجو می‌کند.

این مجموعه در ادبیات آیینی معاصر، از دو جهت حائز اهمیت است اولاً این کتاب شعری، اولین مجموعه‌ای است که با حفظ وحدت موضوعی صرفاً به ادبیات دینی و عاشورایی پرداخته است و از طرف دیگر انتخاب قالب نو برای تمام قطعات مجموعه، آن را متمایز و بی بدیل ساخته است.

نوآوری حسینی در اشعار و اهمیت آن در عرصه ادبیات مذهبی، این کتاب را مورد توجه بسیاری از منتقدان و اهل قلم قرار داد. تا آنجا که برخی از ایشان، این اثر را به عنوان راهبردی جدی و یکی از بهترین و مطرح‌ترین و جدی‌ترین آثار منتشر شده در حوزه ادبیات آیینی قلمداد کرده‌اند.

علی موسوی گرمارودی از جمله شاعرانی است که در مورد این مجموعه شعری اظهار نظر کرده است، وی اعتقاد دارد گنجشک و جبرئیل نه تنها حادثه‌ای جدید در شعر آیینی فارسی؛ بلکه مبدأ آن است. از نظر او سید حسن حسینی در تصرف شعر است و خاستگاه شعر او مرکزی در وجود خود اوست. گرمارودی می‌گوید مهندسی استوار از ویژگی‌های دفتر شعر گنجشک و جبرئیل است. او همچنین معاصر بودن شاعر را به لحاظ درک و دریافت، و حماسی بودن وی از دیگر ویژگی‌های این دفتر شعری دانست. ساعد باقری گردش وزن در شعر حسینی را ستون فقرات اشعار سپید او می‌داند. شاعری به تیزبینی و حساسیت سید، غلط دیدن‌های منجر به ندیدن را رسوا

کرد. از نگاه او درد دین در سراسر شعر سید موج می‌زند www.farsnews.com

در کتاب می‌توان ترکیبات تازه بی‌شماری دید که هر کدام التذازی تازه می‌آفرینند و شاعرانگی آن را مضاعف می‌کنند. دقت در انتخاب کلمات، ترکیبات و جملات، نشان از دقت و سواس آمیز و نداشتن سهل انگاری ادبی حسینی دارد. نگاه تازه‌ای که در این کتاب وجود دارد می‌تواند برای هر شاعر جوانی الهام‌بخش باشد گودرزی، معمار فریادهای

شرقی - Soreie Mehr

مجاهدی در بیان ویژگی اشعار عاشورایی سید چنین می‌گوید طنطنه حماسه گونه، فضای سرشار از عاطفه و تصویر، اندیشه ژرف و غنای محتوایی، سروده‌های

سپید عاشورایی او را امتیاز خاصی بخشیده و از آثار دیگر او ممتاز کرده است.

مجاهدی، ۱۳۸۶، ۵۷۱

تقی دخت در بررسی جایگاه این کتاب، ضمن اشاره به آثار گرمارودی و صفارزاده در شعر مذهبی، آنها را حرکت جریان ساز نخوانده، اما از آنجا که مجموعه گنجشک و جبرئیل، متد و الگوی تازه‌ای را در قالب و محتوا ارائه کرده، آن را راهبردی جدی و درحکم الگویی تازه در شعر نو مذهبی به شمار می‌آورد که توانسته با حفظ تکنیک و آرایه‌ها و اصول بلاغی و لفظی شعر نو، مضامین مذهبی را وارد شعر نو کند و در عین حال قالب و صورت را در اختیار محتوا در آورد. تقی دخت، ۱۳۸۷، ص ۳۸-۴۰

برخی دیگر استفاده هنرمندانه حسینی از ایهام و جوانب گوناگون معنای کلمات را از جمله رموز موفقیت وی در این کتاب دانسته‌اند و معتقدند حسینی توانسته با مهارت تمام، از صراحت و شعارپردازی رایج در شعرهای مذهبی پرهیزد و در عین حال شعرها را آنقدر از دسترس فهم خوانندگان عادی کتاب بدور نبرد. کاظمی، ۱۳۸۳

<http://mkkazemi.persianblog.ir>

شفاعی نیز در نقدی بر مجموعه کتاب ضمن اشاره به کارکرد فرامتنی کلمات در مدار معمولی زبان، ایهام تناسب را ویژگی سبکی حسینی معرفی می‌کند. وی در عین حال بیان مستقیم و پیروی کردن از منطق نثر را در برخی اشعار از ضعف‌های این مجموعه برشمرده است. شفاعی، ۱۳۸۳ <http://shafai.parsiblog.com>

کرمی این دفتر شعری را از منظر گفتمان ایدئولوژیک مورد نقد قرار می‌دهد. او معتقد است این مجموعه باید با توجه به زمینه اجتماعی و تاریخی آن تحلیل شود؛ چراکه متنی ایدئولوژیک است و ویژگی آن ترویج نظام ارزشی و گفتمان معرفت شناسانه‌ای است که مهمترین عناصر متشکله آن سیاست و ایدئولوژی است. از دیدگاه او حسینی از اولین هنرمندانی است که در جهت ترویج و توجیه چنین گفتمانی دست به حرکت‌های عملی زده است. وی گفتمان مجموعه را روشنفکرانه می‌نامد. گفتمانی که حادثه عاشورا را نه از بعد تراژیک؛ بلکه از جنبه آرمانی و حرکت زایی آن می‌بیند که

در چشم انداز ویژه شاعر و برداشت معرفت شناسانه و ایدئولوژیک مولف ریشه دارد.

کرمی، بی تا www.artmarkazi.ir

۲-۳. جایگاه کتاب الحسین لغة ثانية

اما در میان آثار انقلابی و مذهبی وی، مجموعه شعری الحسین لغة ثانية که در سال ۱۹۹۰ یعنی ۴ سال پس از نظم مجموعه حسینی سروده شده است. تجلی برجسته عشق و ارادت شاعر به ادبیات آیینی و عاشورای امام حسین ع است.

این دفتر شعری در ادبیات آیینی معاصر عربی را باید از جنبه های مختلف همپایه با کتاب گنجشک و جبرئیل حسینی دانست. شناخت وضعیت شعر عاشورایی در دوره معاصر در کشورهای عربی و رویکرد شاعران عرب به این حوزه به خوبی این مساله را روشن می سازد. تا آنجا که می توان گفت همان وضعیت جریان ساز و الگو بودن دفتر شعری سید در مورد کتاب جمیل نیز صادق است.

بی شک در مقایسه آثار متعهد معاصر و بخصوص در زمینه شعر حسینی و عاشورایی، دفتر شعری وی اثری بدیع و بی نظیر در عرصه ادبیات عربی عرضه کرده است. این بدیع بودن اولاً از جهت وحدت موضوعی و محتوایی مجموعه است و از طرف دیگر حضور برجسته قالب نو در موسیقی شعری شاعر. از نظر محتوایی اگر چه در شعر بسیاری از شاعران معاصر امام حسین ع به عنوان نماد مبارزه، قیام، و مقاومت و ذلت ناپذیری مطرح شده، اما این امر بصورت نادر و پراکنده نمود یافته است، در حالی که در شعر جمیل، امام محوری است که تمام نمادهای بکار گرفته وی در بیان تصویر شخصیت و نهضت ظلم ستیز ایشان شکل می گیرد. و امام حسین ع برترین مظهر مقاومت در شعر شاعر است. از دیگر مشخصاتی که موجب تمایز دفتر شعری شده و آن را به شعر حسینی نزدیک ساخته رویکرد نمادین شاعر به عاشورا است. اگر شاعران عرب در بیان دیگر موضوعات دنیای عرب گاه و بی گاه از امام بصورت نمادین استفاده می کنند، اما جمیل تمام توجه خود را معطوف کربلای امام و ماندگاری

و حرکت سازی ایشان کرده و با انتخاب زبان رمز، از مضامین خود سخن می‌گوید؛ لذا پایداری و مقاومت در شعر او در قالب نماد جلوه نموده است.

دیوان ارزشمند و کم حجم الحسین لغة ثانية یکی از برجسته‌ترین آثار ادبی جواد جمیل به شمار می‌رود. این دیوان از ۵۰ قطعه شعری تشکیل شده است که همچون یک اثر منسجم و یکپارچه در ارتباط با یکدیگر است. شاعر دفتر خود را مانند یک کتاب به بخش‌های اهدا، مقدمه، محتوا و پایان تقسیم می‌کند. او قبل از شروع محتوای اصلی با قطعه شعری کوتاه بدایه، مقدمه‌ای بر دفتر شعری خود می‌زند.

لن أهديه لأحد/لأنّ ألم ما زالت خائفة/والاخضر الذی ارتدى الغیاب، لم يعد بعد/

آنگاه بخش اصلی مجموعه را می‌سراید که شامل ۱۵ رؤیاست. شاعر سپس ۱۰ صحنه از حوادث کربلا را با عنوان المشاهد به تصویر می‌کشد. و پس از آن به معرفی تصویری ابعاد برخی از شخصیت‌های حاضر در کربلا با عنوان‌های متناسب با شخصیت آنها چون بعد ثابت، متغیر، ترسان، سیاه، خیالی، زشت، خاکستری، خونین، سیاه، مجنون می‌پردازد. این بخش به ترسیم سیمای دشمنان امام در کربلا اختصاص یافته است. بع عنوان مثال در تصویر چهره عمر بن سعد از زبان خود عمر، او را به ماری تشبیه می‌کند

جلدأفعی وجهی وخلف عیونی /اذنبه فی أواخر اللیل تعوی/وخیول مجنونة تعبیر الشاطی/فی لحظة و ترکض نحوی

بخش پایانی دیوان وی نیز بخش پیشگویی‌هاست که از ۱۲ قطعه شعری تشکیل شده است. و سرانجام اشعار خود را با عنوان پایانی به انتها می‌برد تا بیش از پیش انسجام آن را نمایان سازد.

لغة واحدة/کیف تلغی المسافات/بین التوهج..و اللحظة الباردة؟/لم تزل بین جرح الحسین/و بین قصائدنا/مدن قانیة

بیشتر اشعار مجموعه در قالب شعر نو و بصورت نمادین سروده شده، اما در کنار

آن وزن و سبک سنتی نیز به کار رفته است. استفاده از قالب نو در خدمت شعر آیینی کاری است که به جرأت می‌توان گفت وی پیش‌تاز معاصران در این زمینه به شمار می‌آید؛ اگرچه پیش از او نیز کسانی در این حوزه تجربه خود را آزموده‌اند، اما اولاً غالب موضوعات ایشان در زمینه‌های دیگری بوده — نزار قبانی، مظفر نواب، بیاتی، ادونیس، دحبور، درویش و... — ثانیاً تلاش ایشان هرگز از چند قطعه شعری فراتر نرفته است.

اثری بی‌نظیر که از نظر نوع رمزهای بکار رفته در آن و تصویرپردازی‌های شاعرانه اثری قابل تامل می‌باشد. در حقیقت می‌توان گفت جواد جمیل از جمله شاعران نوگرا و رمزپرداز در شعر عاشورایی عربی است که اشعار خود را سرشار از تعابیر نمادین ساخته است. نکته قابل توجه در شعرهای جواد جمیل بکار بردن نمادهای نو و ابتکاری در مفاهیم جدید است. تناسب این نمادها با فضای شعر و تصویر شاعر نیز خود تامل برانگیز است.

اما با وجود جایگاه ویژه و اهمیت منحصر به فرد این کتاب، متأسفانه از نگاه منتقدان و مولفان مغفول مانده و تحلیل و بررسی تصویری و زبانی اثر که به حق مشابهت‌های بسیاری با اثر حسینی دارد، مورد توجه قرار نگرفته است. البته لازم به ذکر است این کتاب توسط نویسنده به صورت کامل همراه با مجموعه‌ای از اشعار معاصر عربی در حوزه عاشورا ترجمه و تحلیل مختصر شده است که توسط انتشارات مجتمع فرهنگی عاشورا تحت عنوان حسین زبانی دیگر به چاپ رسیده تا مخاطبان فارسی زبان نیز از غنای ادبی و زبانی موجود در آن بهره گیرند. همچنین این دواثر شاخص شاعران عراق و ایران در اثری مستقل از نظر محتوا و زبان به تفصیل نقد و تحلیل شده که در دست چاپ است.

نتیجه‌گیری

بررسی کتاب و اشعار دو شاعر همچنین دقت در نظر و دیدگاه ادیبان و ناقدان

درباره آنها حاکی از بی بدیل و پیشگام بودن و جریان ساز بودن دو شاعر و اثر آنها در ادبیات ملی است. هرچند این جریان سازی و حرکت بخشی اثر جواد جمیل در ادبیات عراق به واسطه مغفول ماندن اثر ارزشمند جمیل محسوس نیست. لذا یکی از تفاوت های عمده ای که علی رغم اهمیت و جایگاه ارزشمند دو اثر در دو محیط شاهد هستیم در حالی که جامعه ایرانی توجه درخوری به اثر حسینی داشته اما اثر جمیل مورد عنایت و اقبال منتقدان و ادیبان این کشور قرار نگرفته است.

اما جنبه های نوآوری و بدیع بودن دو اثر که موجب اشتراکاتی نیز میان آنها شده عبارت است از

- هر دو به صورت دفتر شعری ارائه شده که پیش از آن در دو زبان سابقه ای نداشته است.

- وحدت موضوعی و انسجام کلی اثر دو شاعر از دیگر مشخصات آنهاست که در عین مستقل بودن هر شعر اما قطعه های شعری در ارتباط با یکدیگر قرار دارند این انسجام در اثر جمیل مشهودتر است.

- سرودن اشعار در قالب نو در شعر حسینی و آمیختگی قالب نو کلاسیک در شعر جمیل از دیگر تمایزات زبانی دو اثر به شمار می آید. که این امر بخصوص در ادبیات فارسی شاخص و برجسته بوده و در شعر معاصر عراق نیز کم سابقه است اگر نگویم بی سابقه است.

- حماسی بودن اشعار دو دفتر شعری که این جنبه بخصوص در شعر حسینی نمود بیشتری دارد.

- استفاده از زبان رمز و نماد یکی از مهمترین ویژگی های مشترک و در عین حال شاخص دو اثر حسینی و عاشورایی به شمار می آید.

منابع و مأخذ

۱. امامی، صابر. ۱۳۷۰. سانسور شده‌ها. چاپ اول. تهران انتشارات حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی.
۲. حسن لی، کاووس. ۱۳۸۶. گونه‌های نوآوری در شعر معاصر ایران. چاپ دوم. تهران نشر ثالث.
۳. ترابی، ضیاء الدین. ۱۳۸۴. شکوه شقایق. قم انتشارات سماء قلم.
۴. کافی، غلامرضا. ۱۳۸۶. شرح منظومه ظهر. چاپ اول. تهران مجتمع فرهنگی عاشورا.
۵. مجاهدی، محمد علی. ۱۳۷۹. شکوه شعر عاشورا. چاپ اول. قم پیک جلال.
۶. _____ . ۱۳۸۶. کاروان شعر عاشورا. چاپ اول. قم زمزم هدایت.
۷. محدثی خراسانی، ۱۳۸۸. زهرا. شعر آیینی و تأثیر انقلاب اسلامی بر آن. چاپ اول. تهران مجتمع فرهنگی عاشورا.
۸. بصری، میر. ۱۹۹۹م. أعلام الأدب فی العراق الحديث. لندن دار الحکمة.
۹. جمیل، جواد. ۱۹۸۸م. أشياء حذفتها الرقابة. الطبعة الأولى. بیروت دار الفرات.
۱۰. الحسن، عبدالله. ۱۴۱۸ق. لیلۃ عاشوراء فی الحديث و الأدب. ط. ۱.
۱۱. تقی دخت، محمدرضا. گنجشک و جبرئیل راهبردی برای شعر نو مذهبی. مجله شعر. شماره ۶۳، آذر ماه ۱۳۸۷، ص ۳۸-۴۰.
۱۲. مجموعه مقاله‌های سمینار بررسی ادبیات انقلاب اسلامی، ۱۳۷۳، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها چاپ اول.
۱۳. روشنفکر، کبری؛ سجّاد اسماعیلی، مرتضی زارع برمی، ۱۳۹۰. درون مایه مقاومت در شعر جواد جمیل، نشریه ادبیات پایداری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی شهید باهنر، سال دوم، شماره ۴۳، صص ۲۵۷-۲۷۶.
۱۴. مجیدی، حسن، ۱۳۹۱. ادبیات مقاومت و فلسفه پیدایش مقاومت در کشورهای اسلامی، نشریه ادبیات پایداری - شماره ششم.
۱۵. معین الدینی، فاطمه، جلوه‌های رمانتیسم در شعر مقاومت سید حسن حسینی، پژوهشنامه ادب غنایی - بهار و تابستان ۱۳۹۱ - ص ۱۶۷-۱۸۴.

۱۶. فرجی، بهرام، جلوه‌های جنگ تحمیلی و دفاع مقدس در شعر سید حسن حسینی، قیصر امین پور، سلمانی هراتی، فصلنامه شاهد اندیشه، دوره جدید، شماره ۱۲، بهار ۹۱، صص ۳۸-۱۶.
۱۷. گودرزی، معمار فریادهای شرقی

Soreie Mehr - Magazines file ///C /Users/portal۱۲۰/Desktop/sher/۱۰۵۸-۵۲۲.htm

۱۸. صحيفة العدالة العراقية www.aladalanews.net

۱۹. www.farsnews.com

۲۰. -نادی الشعر فی الاتحاد العام للادباء والكتاب فی العراقی يحتفی بالشاعر حسن السنید، صحيفة العدالة العراقية ادب وثقافة، www.aladalanews.net، ۲۷/۰۸/۲۰۰۸

۲۱. شفاعی، آرش، نقدی بر مجموعه گنجشک و جبرئیل، <http://shafai.parsiblog.com> ۱۳۸۳

۲۲. کاظمی، محمد کاظم، حادثه‌ای در شعر عاشورایی، ۱۳۸۳، <http://mkkazemi.persianblog.ir>

۲۳. کرمی، حجت الله، نقد مجموعه گنجشک و جبرئیل از منظر تحلیل گفتمان www.artmarkazi.ir

۲۴. جمیل، جواد، الحسین لغة ثانية <http://www.iraqcenter.net/>

۲۵. جواد جمیل، www.tebyan.net

۲۶. جواد جمیل، www.albahrainprize.org/Encyclopedia

۲۷. جواد جمیل <http://dorenajaf.valiasr-aj.com/>

۲۸. التیمی، فاتر صوت العراق، لماذا ذبح السیاسی السید الشاعر جواد جمیل؟

- ۱۸-۰۵-۲۰۰۹ www.sotaliraq.com